

<http://www.historiskamedia.com/o.o.i.s?id=43&vid=1179>

Den grymma häxjakten

Under några få år på 1600-talet avrättades hundratals människor i Sverige, anklagade för häxeri. Populär Historia tittar närmare på svensk historias största rättshaveri, just nu ämne för en TV-dokumentär.

Text: Kristina Svensson

Hundratals år efter att de sista häxbålen falnat spekuleras det fortfarande om varför de egentligen tändes. Var det en manlig läkarkår som ville få bort konkurrerande kloka gummor? Eller var häxorna narkomaner och medlemmar i hemliga sekter som överheten ville förtrycka? Om man får tro historieskrivarna tycks de största bovorna i dramat trots allt ha varit en uppskrämd allmänhet som villigt understöddes av nitiska präster.

Domstolsprotokoll från de svenska häxprocesserna 1668–76 målar upp en lika tydlig som ryslig bild av förloppet, som likt en smitta började i Dalarna och sedan spred sig till Norrland och Svealand. När farsoten nått vägs ände i Stockholm hade omkring trehundra människor dödats – 99 procent av dem var kvinnor.

Redan under mitten av 1400-talet hade förföljelserna brutit ut i Europa och fått extra bränsle av boken *Häxhammaren*, som kom ut 1487. Där kunde man läsa om häxornas pakter med djävulen och hur de kunde avslöjas med hjälp av tortyr.

Kyrkan hade länge kämpat mot alla former av vidskepelse. Det som ansågs extra allvarligt med de påstådda häxorna var att de kombinerade magi med samröre med djävulen. Berättelser om Blåkullafärder, där häxorna lämnade över barn till den onde, spreds från by till by och från socknen till socknen.

Resultatet blev att över 50 000 oskyldiga avrättades i hela Europa. Det som gör Sverige speciellt är barnens avgörande roll i processerna. Häxysterin började i Älvdalen med ett barns berättelse om djävulsförbund och resor till Blåkulla. Ätta år senare avslutades historien i Stockholm med ett annat barns beaktelse att allt varit påhittat. Däremellan finns söner och döttrar som anklagade sina egna mammor, så kallade "visgossar" som specialiserat sig på att peka ut häxor, och andra barn som tog emot mutor från dem som ville rädda sitt eget skinn.

Till skillnad mot vad man kanske kan tro var den typiska häxan inte en fattig, klok gumma som levde ensam i utkanten av samhället. En undersökning gjord på material från Dalarna visar tvärtom att hon var en gift kvinna i 50-årsåldern, med gott rykte och bra ekonomi. Hennes påstådda brott var att ha fört oskyldiga barn till Blåkulla och överlåtit sin kropp och själ till djävulen.

För den utpekade häxan väntade förhör av särskilda trolldomskommissioner som tillsatts. Socknarna fömligen tävlade om vem som hade flest häxor och skickade skrivelser till kommissionen för att påskynda proceduren.

Förutom vittnesmål kunde flera tecken avslöja en häxa. Grät hon inte under förhören ansågs djävulen ha förhärdat henne. Röda märken på kroppen förmodades vara spår efter Satans grepp. De utpekade häxorna kunde också bli utsatta för vattenprov. Då brands den misstänkte och sänktes ned i vatten — flöt hon ansågs skulden bevisad.

Med tiden tillät den dåvarande kungen Karl XI tortyr i förhören. Det viktiga var att få fram en beaktelse före avrättningen. Och det av ren omtanke om häxan. Först när hon bekänt kunde hon ta emot nattvarden och bli förlåten av Gud. Därefter kunde halshuggningen ske och kroppen brännas på bål.

Bara en kvinna i Sverige brändes levande. Det var en viss Rumpare-Malin i Stockholm som vägrade att erkänna och dessutom var stursk mot både sina barn som angett henne och rättsens representanter.

Med tiden blev flera personer i ledande roller skeptiska till bevisföringen. En av dessa var läkaren Urban Hiärne, som själv satt med i trolldomskommissionen, men som misstänkte att barnens vittnesmål var fantasifoster. De vittnande barnen började motbevisas och i september 1676 startade 15-åriga Annika Thomsdotter i Stockholm en dominoeffekt av erkännanden, när hon erkände att allt hon sagt om Blåkulla och häxorna hade varit påhitt.

Att epidemin fick sådan spridning i landet kan kanske delvis förklaras med ett av barnvittnenas uttalande: "Det är nu sådan tid: den som säger sig icke föras [till Blåkulla] blifver förföljd". PH

Kristina Svensson är journalist och kulturhistoriker.

Kyrkan kände sig hotad

Det brott häxorna anklagades för var en blandning av två olika illgärningar – dels det som sedan länge kallats för magisk skadegörelse, dels kätteri. Sedan länge hade vissa människor ansetts kunna skada såväl människor som djur genom magi – nu började man tolka dessa förmågor som ett tecken på samröre med Djävulen. En sådan djävulsförbindelse betecknades som ett brott direkt mot Gud, alltså ett majestätsbrott.

Nu blev frågan om häxorna plötsligt ett ärende för kyrka och stat, som anade ett hot mot hela den kristna världsordningen. Man började se häxorna som representanter för en ny, samhällsomstörtande sekt som det gällde att bekämpa med alla medel.

Att läsa: Trolldomsprocesserna i Sverige av Bengt Ankarloo (1984).

Intresset väcktes under studietiden

Jan Guillou har skrivit boken Häxornas försvarare som ligger till grund för dramadokumentären Häxornas tid (se artikel nedan).

Varifrån kommer ditt intresse för häxor?

Det är ett gammalt engagemang som går fyrtio år tillbaka i tiden. Jag läste rättshistoria och hade en professor som gjorde en väldigt intressant framställning av häxprocesserna. Redan då insåg jag vilken fantastisk story det här är.

Finns det en modern motsvarighet till häxprocesserna?

Den galenskap vi ser i 1600-talets moralpanik i Europa kan inte förklaras bort med att de människorna skulle vara mer primitiva än vi. Socialterapeuter kan ses som nutida »visgossar», med förmåga att se in i våra själar. Om tjuugo år kanske man förstår hur sjukt det är.

Vilken roll hade Urban Hiärne i häxprocessernas slut?

Urban Hiärnes insatser är överdrivna, det fanns annat föruftigt folk som med olika tricks försökte bromsa häxförföljelserna. **Juristerna Anders Stiernhöök och Gustaf Rosenhane liksom prästen Erik Noreus är några av dem som med byråkratisk förhållning och genom att överbevisa vittnena till sist fick slut på häxprocesserna.**

Dokumentär visar platserna där häxorna brändes på bål

I dramadokumentären »Häxornas tid», som börjar sändas i TV4 den 29 december, spårar Jan Guillou upp platser, både i Sverige och utomlands, där oskyldiga dömdes till döden för brott de aldrig begått. Historien tar sin början i Älvdalen 1667, när 11-åriga Gertrud Svensdotter blir anklagad för att ha gått på vatten, när hon skulle hämta några getter som förrirat sig ut till en liten holme i Dalälven. Pressad av kyrkoherden Lars Elvius börjar hon berätta om Blåkullafärder och anklagar 19-åriga Stor-Mårit i Lillhärdaal i Härjedalen för häxeri. Stor-Mårit försöker in i det sista försvara sig, men blir till slut avrättad och bränd på bål.

I höstas reste filmteamet en sten i Lillhärdaal till Stor-Mårits och alla andra oskyldigt dömdas minne.

Vi ville inte bara frossa i historiens vidrigheter, utan också göra något bra av det, berättar Christian Arnet på Troja Television som producerat serien.

När jag första gången besökte avrättningsplatsen i Lillhärdaal, fick jag en sorglig känsla av att inget gjorts för att ge de dömda upprättelse. Ingen vill längre kännas vid dem. Därför lät vi resa en minnessten och biskop Tony Guldbrandtzen bad om förlåtelse å kyrkans vägnar och lyste frid över platsen.

I serien sätts de 300 anklagade som miste livet i relation till de 700 män som brändes på bål anklagade för tidelag. Tittarna får också en inblick i det krigshärjade Sverige och varför Karl XI inte hade tid att engagera sig i häxprocesserna.

Peter Englund dyker upp i serien och berättar om adelns och överhetens inställning. Adeln blev aldrig anklagad för häxeri, den tyckte mest att häxprocesserna var ett ordningsproblem, säger Christian Arnet.

Enligt programmakarna är »häxjakter» långt ifrån ett avslutat kapitel.

På 1600-talet doppade prästen Lars Hornaeus ungar i isvakar för att få dem att erkänna. I »Häxornas tid» tar vi upp hur unga tjejer på behandlingshemmet Ekbacken fick kallt vatten hållt över sig för att minnas att de blivit sexuellt utnyttjade.

Av: Kristina Svensson

Publicerad i [Populär Historia 1/2006](#)

[Tipsa en kompiss »](#)

[I Utskriftsformat »](#) | [Prenumerera »](#)